

TEMA-ARTIKEL

Efter militära nederlag satsar Islamiska staten på det digitala kalifatet

Hans Brun

För den Islamiska staten har etablerandet av ett kalifat nu satts på sparlåga och man tvingas övergå från en toppstyrd organisation till en som är decentraliserad och nätverksbaserad, men som ändå genom attacker förmår göra jihadismen relevant tills ett nytt tillfälle att skapa ett kalifat infinner sig. För att aktivera jihadister i en sådan struktur blir propagandan av stor betydelse och det gör det om möjligt ännu viktigare för omvärlden att försöka bemöta och neutralisera den. Annars kommer jihadismen att fortsätta att utvecklas och spridas.

Våldsbejakande grupper och aktivister har under lång tid spridit propaganda och instruktionsmanualer på en strategisk nivå. Vid slutet av 1800-talet använde sig bland annat anarkister och vänsterradikala grupperingar av den ökande tillgången på små och förhållandevis billiga tryckpressar för att producera och sprida både propaganda och instruktioner, som förklarade varför och hur aktivister kunde gå till väga för att genomföra olika slag av attacker. Detta är inte enbart ett västerländskt fenomen. För tvåhundra år sedan skrev den afrikanske islamisten Usman dan Fodio ett stort antal böcker och pamfletter som bidrog till att skapa det så kallade Sokoto-kalifatet. Vissa av dessa skrifter finns fortfarande i tryck och lyfts ibland fram av samtida jihadister.

Det är lätt att underskatta betydelsen av sådant material. Gång efter annan har exempelvis svenska domstolar haft uppenbara problem att tolka förekomsten av propaganda och instruktionsmanualer i samband med bevisvärdering i rättegångar, i vilka personer har stått

åtalade för brott med politiska förtecken. Det är av stor betydelse att förstå den funktion som propaganda och instruktioner fyller i olika våldsbejakande miljöer. Denna typ av material tillhandahåller inte bara en viss världsbild, politisk åskådning och bruksanvisningar, utan framför allt en moralisk och politisk argumentation och verklighetsbeskrivning som rättfärdigar och uppmuntrar till olika slag av handling. Materialet kan användas för att rekrytera nya medlemmar och som redskap för att förbli relevant i den politiska och massmediala debatten. Propagandans roll har dessutom ökat i betydelse i takt med att koncept som det ledarlösa motståndet och så kallad *open source jihad* vunnit alltmer spridning bland i första hand högerextrema och jihadistiska grupperingar. Timothy McVeigh, som genomförde attacken i Oklahoma City 1995, var bland annat inspirerad av olika högerextrema konspirationsteorier och romanen *Turners dagböcker*.

Olika jihadistiska grupperingar och aktivister har länge satt i system att använda modern teknik för att sprida propaganda, vilken har förändrats till sitt innehåll i takt med både den tekniska och den politiska utvecklingen. Under 1980-talet utgjordes materialet främst av enkla predikningar och lektioner som spreds med hjälp av kassetband för att sedan börjas spridas med hjälp av vhs-band, dvd-skivor och numera med hjälp av olika sociala medier, som gör det möjligt att sprida sofistikerat material till en förhållandevis låg kostnad. Periodvis har sådant material producerats i västvärlden. Under 90-talet var det exempelvis möjligt för jihadister att använda sig av olika västeuropeiska nationer och deras generösa regler för yttrande- och åsiktsfrihet för att relativt ostört producera propaganda och politiskt material. Under en tid fungerade London som något av en jihadistisk kommunikationsnod – bland annat den legendariske strategen Abu Musab al-Suri verkade där en tid – och grupper som algeriska Groupe islamique armé (GIA) förlade viss verksamhet till Sverige. Detta var under en period när många jihadister i första hand fokuserade på kampen mot den nära fienden, det vill säga icke-önskvärda regimer i Mellanöstern, Asien och Afrika. Deras verksamhet ådrog sig därför förhållandevis litet uppmärksamhet från myndigheter, massmedier och forskarvärlden. Under denna period var det också möjligt för grupper som al-Qaida att tämligen ostört bygga upp en infrastruktur i Afghanistan som gav möjlighet att träna och utbilda ett stort antal rekryter.

Ofta tycks propagandans innehåll och utformning spegla den fas som en viss våldsbejakande rörelse befinner sig i, eftersom den är ett

uttryck för rörelsens ambitioner, förmåga och behov. Under mitten av 1990-talet började Usama bin Ladin i ett flertal uttalanden förskjuta fokus från den nära fienden till den fjärran fienden, det vill säga de västerländska stormakterna. Kort tid därpå lyckades al-Qaida genomföra ett flertal storskaliga och förhållandevis sofistikerade attacker mot västerländska måltavlor. Efter attackerna i USA den 11 september 2001 förlorade al-Qaida sina baser och träningsläger i Afghanistan, vilket tvingade fram ett nytt beteende hos rörelsen, eftersom man fick allt svårare att planera och genomföra storskaliga attacker. Något förenklat yttrade sig denna utveckling på två sätt.

För det första började jihadistiska aktivister i bland annat Västeuropa operera betydligt mer autonomt än tidigare och uppvisade svaga eller otydliga kopplingar till al-Qaida. Detta beteende låg väl i linje med de strategiska tankarna om ett ”ledarlöst jihad”, som till exempel förespråkas av strateger som Abu Musab al-Suri. Tidskrifter som *Inspire Magazine* är en av de kanaler som används för att uppmuntra och instruera potentiella förövare hur de skall gå till väga för att på egen hand genomföra framgångsrika attacker utan något egentligt materiellt stöd från någon organisation. Tidskriften började publiceras 2010 och innehåller en skickligt producerad blandning av politisk propaganda och anvisningar för genomförandet av terrorattacker. Upphovsmännen använder sig av ett narrativ som bygger på argumentet att den muslimska världen angrips av en rad olika fiender och att våld är rättfärdigt.

Vidare hänvisas till ett annat centralt jihadistiskt tema: individens skyldighet att ta till vapen, det vill säga rättfärdiga muslimers skyldighet att ta till vapen (individuellt jihad). Som ett led i att underlätta denna skyldighet tillhandahåller upphovsmännen sedan en rad tekniker med en varierande grad av sofistikerad – open source jihad – som kan användas av ensamagerande gärningsmän för att fullgöra denna skyldighet. Tidningens första nummer innehöll en numera välkänd artikel med rubriken (fritt översatt till svenska): ”Hur du bygger en bomb i mammas kök”. Ett flertal av de anvisningar och konstruktioner som publicerats har kunnat kopplas till flera terroråd. Tidningens andra nummer, publicerat under hösten 2010, förespråkade till exempel bruket av fordon som ett dödligt vapen, en typ av attack som jihadistiska sympatisörer började utföra under 2014 (i Kanada och Frankrike). Material från *Inspire Magazine* har figurerat i ett flertal svenska

terrorutredningar, bland annat i samband med att en ung man greps och dömdes för förberedelse till terrorbrott i Sollentuna 2016.

För det andra började andra grupper med kopplingar till al-Qaida att spela en allt större och synligare roll. I Irak började gruppen Tawhid wal-Jihad (Monoteism och Jihad) under ledning av Abu Musab al-Zarqawi spela en allt viktigare roll. Gruppen började producera ett delvis nytt propagandamaterial med ett annat bild- och språkbruk än tidigare; till exempel skildrades våld betydligt mer grafiskt än tidigare. Visserligen kritiserades detta av andra grupperingar, men det finns indikationer på att rekryteringen till gruppen underlättades och att dess varumärke stärktes på grund av dess förmåga att kombinera modern teknik med ett delvis nytt innehåll. Under 2006 började rörelsen publicera meddelanden och videor som indikerade att man inlett arbetet med att bygga upp en politisk och byråkratisk struktur som alltmer påminner om en stat, grunderna för kalifatet.

Rörelsen drabbades 2006 också av en rad bakslag. Vid upprepade tillfällen slogs nyckelpersoner ut, däribland Zarqawi, som dödades. Dessutom drabbades rörelsen av stora bakslag i samband med den militära upptrappning som genomfördes under 2007 i Irak. Trots att den förlorade både nyckelpersoner och ett flertal anläggningar för produktion av propaganda förmådde rörelsen att driva kampanjen vidare, bland annat med hjälp av självmordsbombare och propaganda. Dess propagandamakare lyckades exploatera ett stort antal tämligen små attacker på ett sådant sätt att deras propagandavärde översteg attackernas militära värde. Detta fenomen utgör en tydlig illustration till välproducerad propagandas strategiska värde och vikten av att ha en fungerande och effektiv sektion för produktion av propaganda.

Detta är naturligtvis ett mycket kostnadseffektivt sätt för en rörelse under stark press att göra sig påmind och på så sätt förbli en relevant aktör. Vidare förändrar rörelsen sitt beteende efter Zarqawis död; man blir alltmer restriktiv med att publicera bilder på det politiska och militära ledarskapet, inklusive de personer som ansvarar för produktion av propaganda. Detta beteende är inte bara ett uttryck för en ökad förståelse för behoven av operativ säkerhet, det är också en indikation på att rörelsen förstår att produktionen av effektiv propaganda utgör en strategisk resurs. Ytterligare en fördel med att tona ned en viss individs roll är att rörelsen blir mer resilient. Den är inte längre beroende av en viss persons närvaro

eller välbefinnande – som exempelvis Usama bin Ladin – för att kunna producera propaganda.

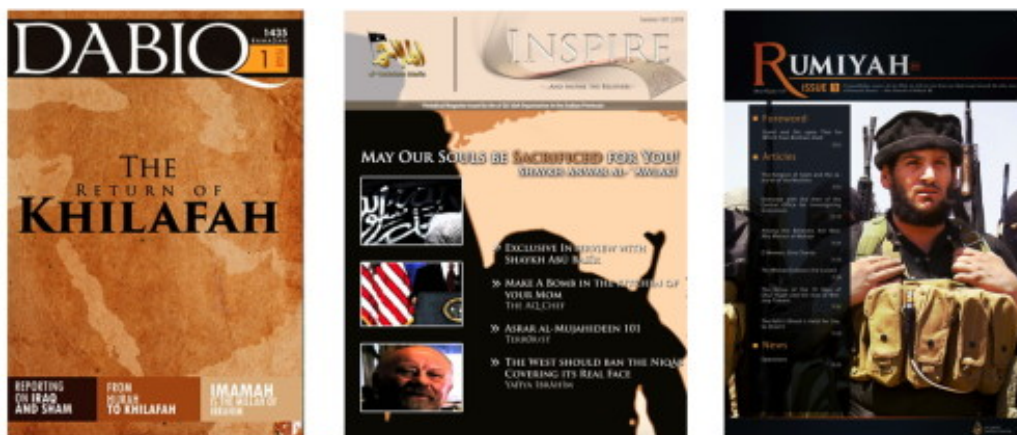
Trots att en stor del av ledarskapet var utslaget lyckades rörelsen återta visst territorium i Irak under 2010–2011 och mobilisera kraft och resurser för att återskapa organisationen. Rörelsen har också lyckats producera propaganda, bland annat i form av videor. Dessa propagandafilmer har gradvis blivit allt bättre rent tekniskt, men utan större förändringar när det gäller innehåll. Under 2012 började innehållet och berättartekniken att förändras. Olika typer av material redigerades noggrant och logiskt. Berättandet effektiviserades och sekvenser som inte höll tempot uppe eller tillförde något till budskapet ströks. Produktionen av propaganda breddades. Olika enheter producerade olika former av propaganda för olika plattformar och på olika språk.

Tidskriften *Dabiq* utgjorde en del av detta arbete och började publiceras i juli 2014. I första hand var *Dabiq* fokuserad på att skapa en religiös, moralisk och politisk legitimitet för det kalifat som rörelsen försökte skapa i Irak och Syrien. Innehållet utgjordes av material som bland annat hyllade livet i kalifatet och demoniserade rörelsens motståndare, till exempel kristna, judar, shiamuslimer och hinduer. Ibland kommenterades dagsaktuella händelser av intresse för rörelsen i tämligen detaljerade artiklar där den aktuella händelsen placerades i rörelsens narrativ, exempelvis flyktingkrisen hösten 2015. Det sista numret publicerades i juli 2016.

Under hösten 2016 förlorade rörelsen – som nu kallade sig för Islamiska Staten – kontrollen över staden Dabiq och lade ned tidskriften. Den ersattes med en ny produkt, *Rumiyah*. Tidningens namn betyder ”Rom” och anspelar på Roms fall. Även *Rumiyah* publiceras på en rad olika språk, men innehållet har bytt karaktär. Liksom *Inspire Magazine* blandar man propaganda med instruktioner för utförandet av enkla attacker, exempelvis genom att använda vardagsföremål som knivar och fordon.

Innehållet i *Rumiyah* speglar den strategi som IS kommer att använda sig av för en tid framöver. Ledarskapet har insett att Raqqa kommer att falla och att rörelsen kommer tvingas använda samma metoder som man använde under åren 2007–2011, det vill säga fokusera på att genomföra många enkla attacker som sedan kan exploateras med hjälp av propaganda och på så vis få karaktären av en strategi. Skapandet av *Rumiyah* innebär ett de facto-erkännande

av att rörelsen befinner sig i en liknande position som al-Qaida gjorde efter förlusten av Afghanistan. Etablerandet av ett kalifat har för tillfället satts på sparlåga, likaså drivandet av träningsläger och planeringen och genomförandet av mer sofistikerade attacker. I stället tycks fokus i första hand ligga på de ensamagerande och de autonoma cellernas förmåga att genomföra attacker för att på så sätt se till att jihadismen förblir relevant till dess nästa tillfälle infinner sig för ett nytt försök att skapa kalifatet. Till dags dato har *Rumiyah* publicerat 12 nummer, det sista så sent som den 6 augusti 2017.

Tidskrifter för jihadistisk propaganda.

Denna utveckling innebär att propagandan om möjligt kommer bli ännu mer betydelsefull för rörelsen och att man kan exploatera redan befintligt material som inte ännu har använts, till exempel från terrordåden i Paris 2015. En inte alltför avancerad analys är att denna propaganda även fortsättningsvis kommer vara inriktad på att tillhandahålla kunskap och argument för attacker genomförda av ensamagerande förövare eller små autonoma celler runt om i världen. Detta innebär rimligtvis i sin tur att det operativa tempot kommer att vara lågt när det gäller förmågan att genomföra dödliga attacker men tämligen oförutsägbart när det gäller plats och tillvägagångssätt.

Vidare kan det hållas för troligt att den Islamiska staten kommer tvingas till att använda sig av en annan organisationsmodell och gå från en strikt och toppstyrd organisation till en modell som är betydligt mer decentraliserad och nätverksbaserad. Dessa olika organisationsmodeller har sina för- och nackdelar. Starka och toppstyrda organisationer anses ha en större förmåga att ge sina medlemmar adekvat utbildning, ha en större förmåga att organisera och samordna attacker och kan därmed hålla ett högre operativt

tempo. Svagheten är att sådana organisationer tenderar att bli lätta att identifiera och därmed sårbara för olika former av motåtgärder från sina motståndare. Löst sammanhållna nätverk å andra sidan är svårare att upptäcka och bemöta, men har samtidigt generellt sett en betydligt lägre förmåga att tillhandahålla utbildning, samordning, planering och i förlängningen ett högt operativt tempo.

Denna utveckling innebär också propaganda blir ännu mer central för rörelsen och därmed också dess sårbara punkt. Den har redan visat att den kan producera effektiv propaganda trots att den är satt under press. Det krävs ett internationellt samarbete för att framgångsrikt kunna bemöta och neutralisera denna. Om detta arbete misslyckas kommer jihadismen som ideologi och rörelse fortsätta att utvecklas och hemsöka delar av Afrika, Mellanöstern, Asien, och ibland västvärlden.

Hans Brun är terrorforskare vid Forsvarshögskolan.